ROMA, LA FUNDADORA DE TÀRRACO

FA TARRAGONA UN BON ÚS DEL TÍTOL DE PATRIMONI DE LA HUMANITAT?

Janet Salado Gual
2 BAT D
Departament de Clàssiques
Montse Martí Suñé
Institut Antoni de Martí i Franquès
14.01.2022

AGRAÏMENTS I RECONEIXEMENTS

Abans de començar el Treball de Recerca em sentia atemorida per com afrontar-lo, per si no complia els meus objectius. Aquests dubtes es van començar a resoldre gràcies a totes aquelles persones que m'han estat ajudant des del principi fins al final, és per això que vull agrair tot el que han fet per mi, que no és poc, ja que si no hagués estat per ells, mai hauria estat capaç d'acabar aquest treball.

En primer lloc, voldria agrair aquest treball a la meva tutora, Montserrat Martí, que va confiar en mi des del primer moment. M'ha acompanyat durant tot el procés i hem tingut una bona relació.

També voldria agrair a la meva família, que sense ells no hagués pogut anar a Roma i el treball no tindria sentit. A una persona que també estic molt agraïda és a l'Elena Toral, que em va acompanyar durant tot el procés de la part pràctica a Tarragona.

“Tàrraco: la porta de Roma a Hispània.”

RESUM

El principal objectiu d'aquest treball és comparar la capital de l'Imperi Romà, Roma, amb la ciutat que, al segle I a.C, es va convertir en la capital de la província d'Hispània Citerior, Tàrraco. Un cop realitzat aquest procés, demostrar la hipòtesi de si el seu patrimoni està igual de cuidat, és a dir, si els monuments tenen un punt de comparació sobre el seu estat actual. En aquest treball es contraposen els mateixos vuit elements de cada ciutat, amb la finalitat de veure la diferència entre elles. S'ha fet una recerca profunda d'informació per poder realitzar l'estudi, també s'ha anat en persona a visitar tots els monuments i poder-los confrontar presencialment. Finalment, s'ha pogut comprovar que els monuments de la ciutat de Tarragona, l'antiga Tàrraco, no estan en el mateix estat que a la capital. Aquest estudi pot demostrar als tarragonins i tarragonines que la seva ciutat té molta història i que cal conservar-la en el temps.

Paraules clau: Roma - Tàrraco - patrimoni - monument - comparar

ABSTRAKT

Das Hauptziel dieser Arbeit ist, die Hauptstadt des Römischen Reiches, Rom, mit der Stadt Tarraco, die im 1. Jahrhundert v. Chr. Hauptstadt der Provinz Hispania Citerior wurde, zu vergleichen. Nachdem dieser Prozess durchgeführt wurde, beweisen Sie die Hypothese, ob sein Erbe gleichermaßen gepflegt wird, d. h. ob die Denkmäler einen Vergleichspunkt über ihren aktuellen Zustand haben. In dieser Arbeit werden die gleichen acht Elemente jeder Stadt verglichen, um den Unterschied zwischen ihnen zu erkennen. Zur Durchführung der Studie wurde eine eingehende Informationsrecherche durchgeführt, alle Denkmäler wurden persönlich besichtigt und kontrastiert. Schließlich wurde bestätigt, dass sich die Denkmäler der Stadt Tarragona, das alte Tarraco, nicht im gleichen Zustand wie in der Hauptstadt befinden. Diese Studie kann den Einwohnern von Tarragona zeigen, dass ihre Stadt eine lange Geschichte hat und im Laufe der Zeit erhalten werden muss.

Schlüsselwörter: Rom - Tarraco - Erbe - Denkmal - vergleichen

ÍNDEX

I **INTRODUCCIÓ** **2**
II **ROMA** **4**
A CONSTRUCCIÓ VIES 5
B MURALLES 7
C AQÜEDUCTES 8
D FÒRUM ROMÀ 10
E TEMPLE 13
F CIRC 14
G TEATRE DE MARCEL 16
H AMFITEATRE 18

III. TÀRRACO **20**
A VIA AUGUSTA 21
B MURALLES 23
C AQÜEDUCTE 24
D FÒRUM 26
a Colonial 26
b Provincial 27
E. TEMPLE D'AUGUST 28
F. CIRC 30
G. TEATRE 31
H. AMFITEATRE 32

IV. PART PRÀCTICA: MAPA INTERACTIU **35**

V. CONCLUSIÓ **37**

VI. WEBGRAFIA **41**

VII. ANNEXOS **I**

I INTRODUCCIÓ

Roma i Tarragona són dues ciutats que avui en dia s'assemblen ben poc. No obstant fa més de dos mil anys la segona era una còpia de la capital italiana però en un volum reduït. Quan els romans primer van trepitjar Hispània, va ser a Empúries, seguidament, van construir un campament militar a l'actual Tarragona.

Des de petita, m'ha interessat molt el tema de l'Antiga Roma. Quan només tenia cinc anys vaig anar per primera vegada a la capital italiana, recordo aquell viatge molt bé, ja que ja li tenia interès a la ciutat. També la meva àvia sempre que podia em portava a visitar monuments de Tarragona, sobretot el seu preferit que també s'ha convertit en el meu, l'amfiteatre. Quan a primer de Batxillerat ens van dir que havíem d'anar triant tema pel nostre Treball de Recerca, el primer que se'm va venir al cap van ser les meves dues ciutats preferides, Roma i Tarragona. Així doncs, després d'un temps pensant com ho podia enfocar, vaig decidir comparar les dues ciutats romanes.

Les dues ciutats europees han estat declarades per la UNESCO Patrimoni de la Humanitat. El que vull demostrar en aquest treball és la diferència que té Tarragona comparada amb Roma en relació amb l'estat i conservació dels seus monuments romans. Així que, la hipòtesi del treball és si Tarragona fa un bon ús del títol de Patrimoni de la Humanitat. A més, vull exposar als tarragonins i tarragonines que la ciutat en la qual viuen té molta més història de la qual es creu i que s'hauria de conèixer.

El treball consta de vuit punts: vies, muralles, aqüeductes, fòrums, temples, circs, teatres i amfiteatres. De les dues ciutats, Roma i Tàrraco, he fet la recerca dels mateixos elements per després comparar els d'una ciutat amb l'altra. Com que he estat a les dues, he comprovat *in situ* l'estat actual dels monuments i la comparació està explicada a la part pràctica. El cos del treball explica la història amb les característiques de cadascun. Per tenir un suport visual, a l'apartat d'annexos hi ha totes les imatges fetes per mà pròpia dels edificis. La part pràctica del treball és un conjunt

de vuit vídeos, gravats i editats per mi, comparant les dues ciutats en l'època romana veient les imatges actuals. Per facilitar l'accés als vídeos, he fet un mapa interactiu molt senzill.

Per a la recerca d'informació, he fet servir moltes webs per poder contrastar la informació el millor possible. Les imatges de Roma estan fetes entre els dies 22 i 25 d'agost del 2021, i les de Tarragona entre el 5 i 12 de desembre del 2021.

II ROMA

Avui en dia, Roma és la capital, la ciutat més gran i més poblada d'Itàlia. Hi ha alguns que l'anomenen la "Ciutat Eterna", ja que els monuments que aquesta té perduren des de l'època de l'Imperi Romà, sent així, una de les ciutats amb més història de tota Europa.

La fundació de Roma té dues versions, la mitològica i la històrica. La versió històrica diu que Roma es va fundar a la vora del riu Tíber envoltada de 7 turons. Va ser fundada a través de la unió de varies tribus: els etruscs, els llatins i els sabins a l'any 753 aC. No obstant, més abans de l'any 1000 aC, es van assentar molts pobles entre la desembocadura del riu Tíber i l'actual Nàpols. Aquests pobles estaven sempre en guerres, conflictes i trifulgues, degut a això, la convivència era complicada. Un d'aquests pobles amb major població i importància era Alba Longa, es creu que d'aquest poble van sortir els futurs fundadors de Roma. La zona on van decidir anar era pantanosa i allunyada de la costa, a més a més, era fàcil arribar al mar navegant pel riu. Els turons que rodejaven aquesta zona plena d'enfermetats i inconvenients suposaven un refugi perfecte per aquests nous pobladors. Es van instal·lar al turó Palatí, en aquells moments n'existeixen 6 més, tanmateix, aquests van ser poblats de mica en mica. Després de la unió dels nous residents amb el poble Llatí i les tribus veïnes dels sabins, van fundar la *Romans Quirits,* on van regnar el rei Ròmul i el rei sabí, Titus Taci. Aquesta unió els va enfortir davant l'amenaça del poble Etrusc que s'anaven establint més al nord. Aquest era un poble més avançat que el Llatí i Sabí. En aquest moment és on comença la història de Roma.

Quan l'Imperi romà fundava una ciutat, sempre seguia el model hipodàmic, és el que organitza el disseny dels carrers en angle recte, creant illes rectangulars. Roma, al ser la primera ciutat de l'imperi, no el segueix. No obstant té tots els edificis importants que tindran la majoria de les ciutats construïdes posteriorment.

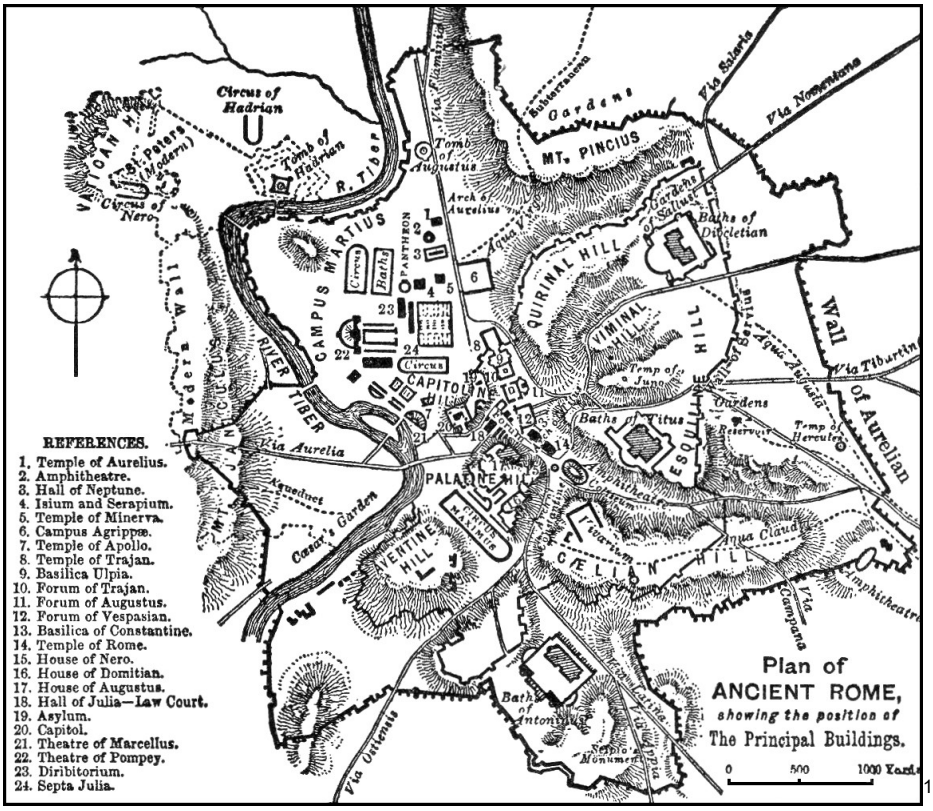

Mapa de l’Antiga Roma.

A CONSTRUCCIÓ VIES

Abans de l’arribada dels romans a la Península Ibèrica, i a altres regions d’Europa, no existien les carreteres com a tal. Sí que existien camins pel bestiar de poca importància, que unien els pobles indígenes. La principal motivació per la qual Roma va dissenyar tot un sofisticat eixam de calçades era una qüestió política. Es tractava d’articular tot el territori per a ser governat i controlat.

Desde l'any 312 a.C., i durant més de 700 anys, els romans van construir més de 100.000 km de vies que interconectaven tot el territori que tenien dominat amb Roma, i més concretament, amb el fòrum, l'epicentre del poder romà. Allí es trobava el quilòmetre zero, és a dir, des d'on partien totes les carreteres de l’imperi.

1 *Map of downtown Rome during the Roman Empire* https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Map_of_downtown_Rome_during_the_Roman_Empire_large.png [Data de consulta: 03.12.2021]

La construcció de carreteres es planificava directament desde Roma, ja que es tractava d'un assumpte de caràcter estratègic de gran importància. Les més importants, les pavimentades, eren construïdes i mantingudes per l'Estat, amb la col·laboració de les ciutats i propietaris dels terrenys que travessaven. Són les anomenades *Viae Publicae* o vies públiques. Podien tenir amplades de 12 metres. La gestió de les calçades estava dirigida pel *curator viarum,* un funcionari de l'Estat encarregat de que l'execució de l'obra es realitzés segons el projecte i també de la conservació i reparació de la mateixa.

Després es troben aquelles vies de menor longitud i importància, aquestes enllaçaven zones rurals i pobles. Seria un equivalent a les actuals carreteres comarcals. Finalment es troben les vies dins d'una mateixa propietat, aquestes interconectaven les grans extensions del terreny d'una via. Es tracta de les vies privades.

Per mesurar les distàncies, van desenvolupar els mil·liaris, columnes cilíndriques, ovals o paral·lelepípedes que es posaven a la vora de les calçades romanes per assenyalar les distàncies cada mil *passus* és a dir, cada milla romana, la qual cosa equival a una distància d'aproximadament de 1.481 metres. No servien únicament com a senyalització viària, sinó que també contenien una altra sèrie d'informació, com l'època de construcció, el nom de l'emperador o les reparacions realitzades a la via.

Avui en dia, moltes de les carreteres més importants que creuen Europa tenen el seu origen en una calçada romana, així com molts pobles i ciutats van ser originalment simples *mansiones* o llocs de control o recanvi d'importants vies romanes, que al llarg dels segles van seguir desenvolupant-se i creixent.

Una de les calçades més importants de l'Imperi romà va ser la Via Appia Antica. Aquesta unia la capital de l'Imperi amb Capua, prop de Nàpols, i posteriorment es va estendre 400 quilòmetres fins la ciutat

portuària de Brindisi, punt estratègic al surest d'Itàlia. Va ser començada a finals del 312 a.C per el Censor Api Claudi.

B MURALLES

La llegenda de la fundació de Roma, mostra que Rem va ser assassinat pel seu germà Ròmul després de travessar la muralla que Ròmul estava construint. La ciutat que aquest volia fundar la coneixem com la *Roma Quadrata,* que estava únicament constituïda pel *Pomerium.* Aquest mur limitava fins on arribava Roma, tanmateix, significava un element de caràcter religiós més que defensiu.

Les primeres defenses de la ciutat consistien en fosses. Cap al 480 aC es van construir els *agger,* tàpies de sorra compactada, durant la guerra contra els volscs. No serà fins el regnat dels reis entruscs que es construiran les muralles perimetrals de la ciutat. Segons l'historiador Titus Livi, aquesta obra va ser planificada en l'època de Tarquini el Prisc (618-578 aC), encara que el seu successor Servi Tul·li el que les construirà.

Actualment hi ha certa controvèrsia entre els experts: uns defensen la veracitat dels textos llatins, mentre que altres creuen en unes dates més modernes per a aquesta obra. Els que defensen l'origen Servià d'aquest mur al·leguen a més dels textos, el fet que hi ha muralles similars en altres jaciments etruscos del segle VI.

Els opositors a aquest origen monàrquic de les primeres defenses de la ciutat propugnen el seu origen republicà entre el 378 i 350 a.C. ja que en atac gal del 390 a.C., la ciutat va ser saquejada fàcilment mentre que el Palatí va resistir el setge, pel que creuen que encara no s'havien realitzat les fortificacions en aquesta època. Però malgrat aquesta polèmica dels autors els segueixen anomenant majoritàriament Muralles Servianes.

Les Muralles Servianes, en llatí *Murus Servii Tulli*, eren una barrera defensiva construïda al voltant de la Ciutat de Roma a principis del segle

IV a.C. Les muralles tenien una amplada de 3,6 metres i una longitud de 11 quilòmetres aproximadament, amb més d'una dotzena de portes.

El nom d'aquestes feien honor al Rei de Roma, Servi Tul·li. Tot i que el traçat sembla datar del segle VI a.C., les restes actuals que es conserven daten del període final de la República Romana, com a prevenció després del saqueig de Roma durant la primera invasió gal·la de la Península italiana. Els gals, sembla que van tenir un fàcil accés a la ciutat, possiblement degut a que els etruscs els van obligar a desmantellar les defenses que mantenien.

Les muralles van ser obstacles suficient per contenir el formidable atac d'Anibal el 211 a.C. durant la segona guerra púnica. La muralla es va mantenir casi idèntica al final de la República i en els inicis de l'Imperi, per a ser posteriorment ampliada per recollir els diferents districtes en que August va dividir la ciutat després el seu creixement.

No obstant, amb l'extensió de l'Imperi i la seguretat de la ciutat, les muralles van perdre la seva utilitat. Això, unit a l'increment notable de l'extensió territorial de Roma, va tenir com efecte que part de les muralles fossin enderrocades per permetre l'accés als nous barris.

Algunes seccions de les Muralles Servianes són visibles en diferents punts de Roma. Les millors conservades i més grans seccions es troben preservades a l'estació Termini [Annex I.1 i 2] i al Mont Aventí.

C AQÜEDUCTES

Els romans van construir nombrosos aqüeductes per proporcionar aigua a les ciutats i llocs industrials en el seu imperi. Aquests aqüeductes estaven entre els majors èxits d'enginyeria del món antic i van establir un estàndard no igualat durant més de mil anys després de la caiguda de Roma.

La ciutat de Roma, en ser la més gran, tenia la major concentració d'aqüeductes, amb aigua proporcionada per onze d'aquests construïts al llarg d'un període de cinc-cents anys.

Proporcionaven aigua potable, nombrosos banys i fonts a la ciutat i, finalment, es buidaven en serreries, on exercien la seva última funció, la de remoure les deixalles. Els mètodes per a la construcció van ser ben descrits per Vitruvi en la seva obra *De Architectura*. És l'únic tractat grecoromà referit a l'arquitectura que ha arribat als nostres dies i gran font d'inspiració durant segles en la història de l'art. Marc Vitruvi Pol·lió, va ser un arquitecte, enginyer i tractadista del segle I aC.

L'aigua condicionava tant que, abans de construir una ciutat, l'abast d'aigua havia d'estar garantitzat, d'aquesta manera, influenciava la posició exacta de la ciutat. Plini el Vell, escriptor llatí, científic, naturalista i militar romà, va indicar en la seva obra *Naturalis Historia* (XXXI, 4) que "és l'aigua la que fa la ciutat".

Les primeres necessitats a abastir van ser les termes i les fonts, i després cases privades que pagaven per disposar d'aigua corrent.

Roma tenia molts aqüeductes, aproximadament 11, ja que la ciutat necessitava molta aigua per a tots els seus habitants. Un dels "quatre grans aqüeductes de Roma" és l'Aqua Anio Vetus.

L'Aqua Anio Vetus [Annex II.3] és l'aqüeducte romà més antic, després de l'Aqua Appia. Va ser encarregat l'any 272 a.C i finançat pels tresors confiscats després de la victòria contra Pirro d'Epir. Tenia un recorregut de més de 1,6 km. L'aqüeducte va adquirir el sobrenom de "vell" sol quan es va construir l'Aqua Anio Novus casi tres segles després. El seu flux va ser més del doble que el de l'Aqua Appia i va subministrar aigua a les elevacions més altes de la ciutat. Es creu que la seva font es troba entre Vicovaro i Mandela, a 850 m riu amunt del congost de San Cosimato. Igual que l'Aqua Appia, el seu recorregut era principalment subterrani.

A través dels anys va sofrir algunes restauracions. No obstant s'ha pogut observar que té una longitud 156 m i una alçada de 24,50 m amb un doble ordre de 29 arcs i dos arcs simples. La part central, per a un tram de tres arcs dobles, es va esfondrar el 1965 i aviat es va enderrocar un quart arc doble adjacent perquè no era segur.

D FÒRUM ROMÀ

El fòrum romà era el centre polític, social, econòmic i cultural de la ciutat. La zona del fòrum de Roma originalment havia estat un terreny pantanós que va ser drenat pels tarquinis mitjançant la cloaca màxima.

Els Fòrums Imperials de Roma reuneixen una sèrie de places monumentals edificades entre el 46 a.C. i el 113 d.C. La primera de totes és el conjunt del Fòrum de Cèsar. La construcció es va iniciar al 54 a.C. i va ser acabat al 29 d.C per August. El fòrum va patir algunes remodelacions a l'època de Trajà i després de l'incendi de l'any 283 d.C. La nova construcció es va fer al peu del mont capitolí. Constava d'un recinte rectangular, com casi tots els fòrums, amb tres costats on hi havia edificis porticats. En el costat restant es trobava un temple dedicat a Venus Genetrix [Annex III.4], ja que la dinastia Julioclàudia afirmava ser descendent d'aquesta deessa. Davant del temple l'emperador va situar una estàtua de si mateix muntant al cavall Bucèfal, el cavall d'Alexandre el Gran. Aquest fòrum servia per donar a conèixer al poble el poder, autoritat i grandesa de l'emperador.

Al costat del fòrum de Cèsar es troba el d'August construït per voluntat del mateix al costat del Temple de Mart Ultor [Annex III.5]. El temple era una promesa de l'emperador que el va construir com a ofrena al déu en ocasió de la victòria de la Batalla dels Filipos, l'any 42 a.C. en la que August va poder venjar la mort de Juli Cèsar. No obstant, el temple no va ser inaugurat fins 40 anys més tard, incloent-lo en una segona plaça monumental, anomenada d'August.

La planta del fòrum és octogonal, a la part nord apareix el Temple de Mart, al costat d'un mur [Annex III.6], visible avui en dia, que separava el fòrum del barri popular de Subura. El fòrum s'articula a través d'àmplies exedres, destinades a albergar les activitats dels tribunals. L'àrea s'enriquia amb estàtues que explicaven la història de Roma a través de la representació dels seus personatges, com la Dinastia Júlia, Enees i Ròmul. L'any 29 a.C., l'emperador August va inaugurar una nova curia. Així com aquesta era el centre polític, la basílica era el lloc on s'exercia la justícia. Després d'aquests dos edificis, el temple era el més important del fòrum romà.

L'any 75 d.C, Vespasià ja havia conquistat Jerusalem. Entre els dos fòrums mencionats anteriorment, va sorgir un espai dedicat a l'emperador el qual se'l va anomenar Temple de la Pau [Annex III.7]. Aquest lloc, de planta quadrada, tenia una aparença d'un jardí-museu, amb espais d'aigua i tarimes per a les estàtues. L'àrea que es va destruir per un incendi, va ser reconstruida durant l'època serviana, al segle III d.C. així doncs aquesta recollia la Forma Ubris Serviana, un plànol de Roma Antiga gravat en marbre.

Domicià va construir una plaça per unificar l'espai que quedava lliure entre el Temple de la Pau i els dos fòrums. L'emperador no va conseguir inaugurar la seva pròpia obra, ja que va morir l'any 96 d.C., deixant l'imperi en mans de Nerva. D'aquesta manera va nèixer el Fòrum de Nerva amb el Temple de Minerva, protectora de l'emperador. Al fòrum se'l va denominar "transitori", ja que tenia la funció de passatge.

Els treballs inicials de Domicià van ser continuats per Trajà, al qual se li va dedicar un quart fòrum. La plaça s'utilitzava per acollir els campaments militars i per activitats funeràries. Darrere d'aquest es troba la Columna de Trajà [Annex III.8], que narra l'acció imperial en la guerra contra els Dacis [Annex III.9]. A la construcció del fòrum la van seguir l'edificació de la Basílica Argentaria, els Mercats Trajans [Annex III.10] i la reconstrucció del Temple de Venus Genetrix. Els mercats comptaven amb

una gran façana monumental amb forma exedra semicircular, formada per una sèrie de maons. La seva funció era emmagatzemar els aliments per a després vendre'ls. Tenia tres plantes amb diverses *tabernae*, és a dir, tendes. En total tenia lloc per a unes 200 botigues a més del magatzem. Després s'arriba a la Basílica Ulpia [Annex III.11], la major del període romà, iniciada a partir d'un projecte d'Apol·lodor de Damasc a l'any 106, sumant-se al Fòrum de Trajà al 113 d.C.

El conjunt arqueològic conserva encara les restes del Temple de Vesta [Annex III.12], que es remunten a finals del segle II. Aquest està totalment realitzat en maons, de la mateixa manera que la veïna Casa de les Vestals, edifici de diversos pisos, construït al voltant d'un atri rectangular [Annex III.13].

L'Arc de Tit és un Arc del Triomf, amb una sola arcada, col·locat en els pendents del palatí, a la part occidental del fòrum romà [Annex III.14]. Aquesta obra va ser construïda després de la mort de l'emperador Tit, després de la destrucció de Jerusalem, commemorant les victòries de Tit contra els jueus. Es pot veure una inscripció del senat a l'àtic dedicada a l'emperador, mencionat com *Divus: "SENATUS POPULUSQUE ROMANUS, DIVO TITO DIVI VESPASIANI F(ILIO), VESPASIANO AUGUSTO"* [Annex III.15]. Significa "El senat i el poble de Roma al diví Tit, fill del diví Vespasià, Vespasianus Augustus."

El conjunt de fòrums està dividit per un mur de 8 metres d'altura i 40 de grosor. La gran avinguda creada per Mussolini per les desfilades militars de l'època feixista és una part imprescindible per al trànsit romà. La major part dels Fòrums Imperials va estar enterrat o semiabandonat fins fa molt poc temps. Avui en dia, milions de turistes poden gaudir d'unes restes romanes en un molt bon estat de conservació.

E TEMPLE

El temple romà era una de les edificacions més importants de l'Imperi, que, engalanant els fòrums, tenia una funció política i religiosa. La qual aquesta brindava culte tant als déus protectors com als emperadors divinitzats.

Aproximadament a Roma van arribar a haver-hi 25 temples. Un d'ells és el Panteó d'Agripa, també conegut com el Panteó de Roma. És l'obra arquitectònica millor conservada de l'antiga Roma i una de les obres mestres de l'aquitectura de la capital italiana [Annex IV.16].

La construcció del Panteó es va realitzar en el temps d'Adrià, l'any 126 d.C. Rep el nom d'Agripa per haver estat construït on anteriorment, a l'any 27 a.c, es trobava el Panteó d'Agripa destruït per un incendi a l'any 80 d.C. Als inicis del segle VII l'edifici va ser donat al Papa Bonifaci IV, el qual el va transformar en una església així doncs avui en dia es conserva en un perfecte estat.

L'edifici circular medeix exactament el mateix de diàmetre que d'altura: 43,30 metres. La cúpula, amb el mateix diàmetre, és més gran que la de la Basílica de Sant Pere [Annex IV.17]. Al centre de la cúpula s'obre un òcul de 8,92 metres de diàmetre, que permet que la llum natural il·lumini tot l'edifici.

La façana té la forma d'un temple octàstil. El pronaos està compost per vuit columnes a la façana i quatre als laterals [Annex IV.18 i 19]. Aquestes columnes són corínties monolítiques i llises de granit egipci de 14 metres d'altura. Estan unides a la part circular per un element intermedi a forma de paral·lelepípede. Una gran àguila de bronze adornava el timpà sobre les columnes. Sobre aquestes es pot veure l'inscripció "*M.AGRIPPA.L.F.COS.TERTIVM.FECIT*", que significa "Marc Agripa, fill de Luci, cònsol per tercera vegada, (el) va construir" [Annex IV.20].

El pòrtic del Panteó es va dissenyar originalment amb columnes monolítiques de granit de 50 peus romans[2] d'altura, d'unes 100 tones de pes i capitells de 10 peus[3] d'alt i estil corinti. D'aquesta manera, hi hauria encaixat amb el frontó visible en el cos intermedi, ocultant-ho. No obstant això, els constructors van fer canvis d'última hora per poder usar columnes amb fustes de 40 peus[4] i capitells de 8 peus[5].

Aquest canvi es va deure probablement a problemes logístics en algun moment de la construcció. Les columnes de granit gris que finalment es van usar procedeixen del planter de la Muntanya Claudià, situada a Egipte, des d'on havien de recórrer més de 100 km fins al Nil, que baixaven a gavarra durant les inundacions de primavera, quan pujava el seu nivell. Després eren embarcades fins al port romà d'Ostia. Allà es tornaven a posar en barcasses per pujar pel Tíber fins a Roma. Després descarregar-les a prop de el Mausoleu d'August, encara havien de recórrer uns 700 m fins al Panteó.

F CIRC

El *Circus Maximus* o Circ Màxim, es va construir en temps del cinquè rei de Roma, Tarquini Prisc, 616-579 a.C. Es va erigir a la vall entre els turons Aventí i Palatí, al lloc on, segons la tradició, va tenir lloc el famós rapte de les Sabines.

Durant segles, l'estructura va ser completament de fusta, fins que l'any 309 a.C., al costat curt, al Nord, es van construir les *carceres*, les estances on genets i muntures esperaven fins al començament de l'espectacle. A la banda oposada, al Sud, al centre del costat corb, es trobava la *Porta Pompae*, construïda a la fi de segle IV a.C. i més tard

2 1 peu romà = 0,296 m. 50 peus romans = 14,8 m.
3 10 peus romans = 2,96 m.
4 40 peus = 11.84 m.
5 8 peus = 2,369 m.

reconstruïda pel senador Luci Stertini, al 196 a.C., com si es tractés d'un veritable arc triomfal.

Al segle II es va modificar en maçoneria, i en època imperial va ser reformat i ampliat per Juli Cèsar i, posteriorment, per August, Neró, Trajà, Domicià i Constantí. Va retenir l'honor de ser el primer i major circ de Roma.

Però va ser amb l'ampliació de Trajà quan el *Circus Maximus* va aconseguir les seves màximes dimensions: 600 x 140 metres [Annex V.21]. La graderia, amb una alçada de 35 metres, circumdava una pista de més de 45.000m², amb capacitat per a uns 300.000 espectadors, que era més d'una quarta part de la població de la ciutat. Un aforament que mai ha estat superat per cap altre estadi esportiu en tota la història. Ha acollit tot tipus d'esdeveniments: competicions hípiques, caça amb animals exòtics o *venationes*, representacions teatrals, execucions, desfilades triomfals, processons religioses, etc.

Les grades o càvea, es disposaven horitzontalment en tres nivells [Annex V.22]. L'inferior, i més proper a la pista, era de marbre, i estava reservat a senadors i al públic d'alt nivell. La zona intermèdia l'ocupaven els patricis i membres de l'ordre eqüestre. La superior era de fusta, i en ella s'assentava la classe baixa.

La Llotja Imperial, és a dir, el *pulvinar*, interrompia les grades al costat del Palatí. Va ser construït per l'emperador Domicià, i estava connectat amb els palaus palatins per un llarg passadís cobert.

La *spina* era l'eix central de la pista, la qual dividia en dues parts [Annex V.23]. Al seu voltant discorrien les carreres. Estava adornada amb estàtues i obeliscs. Uns ous de pedra, substituïts per dofins de bronze donats en l'any 33 a.C. per Agripa, comptabilitzaven les voltes a la pista. Les metes es situaven en ambdós extrems de la spina, i era on els cavalls i els carros giraven.

Les carreres de quadrigues van ser les més habituals, tot i que també van ser molt habituals les carreres pedestres i els Ludi Troiani, en els quals joves de la nobilitas romana simulaven lluitar entre si, a cavall, per a delit dels assistents.

Tòtila, rei dels Ostrogots, va ser l'últim que va oferir als romans unes carreres al *Circus Maximus*, al 549.

Les restes que queden avui en dia són força escasses. Únicament hi ha una petita part de les grades i la gran esplanada de sorra que ajuda al visitant a imaginar-se les dimensions que el circ tenia.

G TEATRE DE MARCEL

El teatre romà és un edifici monumental que tenia com a objectiu proporcionar un lloc adequat per a la representació d'obres dramàtiques, polítiques o còmiques i, a més, impactar a qui els trepitjaven. El teatre romà es divideix en tres zones molt ben definides: la *scaenae*, la *orchestra* i la *cavea.*

La *scaenae* estava composta per dues zones diferenciades. La primera el *proscaenium* o escenari, on els actors actuaven, i després la *scaenae frons,* que era l'edifici de l'escena. Aquest era una façana amb columnes d'ordres clàssiques i escultures que servien per ambientar l'espai en el que es desenvolupava l'obra de teatre.

La *orchestra* és un espai semicircular que es crea entre la escena i les graderies. Algunes vegades s'instalaven seients en ella per a personatges importants. També era la zona triada per a situar el cor, els músics o els apuntadors de les obres de teatre.

La *cavea* és la part del teatre on se situen les graderies, així com els seients reservats a les autoritats i les persones més influents de la societat. en conjunt, té forma de semicercle i es divideix horitzontalment en tres zones o *maeniana: ima* o part baixa, *media* o part central i *summa cavea* o part alta. La divisió entre aquestes zones es feia mitjançant

passadissos o murs de poca alçada anomenats *baltei.* Al voltant de la *orchestra,* a la *ima cavea,* es trobaven les grades dels sacerdots i autoritats. A la *media cavea,* es trobaven els seients per al públic en general, casi sempre masculí. Finalment a la *summa cavea* es trobaven els seients per a les dones i nens.

El Teatre de Marcel és un monument datat entre els anys 13 a.C. i 11 a.C. Juli Cèsar el va manar a construir; no obstant, va ser August qui el va acabar [Annex VI.24]. Cèsar va dedicar l'obra al seu nebot i gendre Marc Claudi Marcel, ja que va ser designat com el seu successor però va morir prematurament.

Després del Teatre de Pompeu, el Teatre de Marcel es considera el més gran de tot l'Imperi. Es tracta del primer teatre construït a la capital de forma permanent i fabricat amb pedra, tenint en compte que els teatres construits anteriorment eren provisionals i de fusta.

El teatre és un edifici amb forma d'hemicicle, és a dir, és un espai arquitectònic públic de planta semicircular. Per a la seva construcció es van fer servir diferents materials. La pedra, estava feta d'una barreja líquida de sorra, enderrocs de pedra, pedra volcànica o pozzolana i calç. Per la façana també es va fer servir marbre travertí, el mateix que al Colosseu.

La *cavea* tenia aproximadament uns 129'80 metres de diàmetre amb una capacitat de 15.000 a 20.000 espectadors. També es creu que les graderies podrien estar cobertes amb tendals o amb el *velarium.* el teatre de marcel tenia una alçada de 32'60 metres repartits en tres pisos, entre els quals es distribuïen en 41 arcades [Annex VI.25].

Una peculiaritat d'aquest teatre és que no es pot visitar per dins, ja que es van construir un conjunt d'habitatges aprofitant la façana del teatre. Així doncs, únicament es pot visitar per fora.

H AMFITEATRE

Un amfiteatre romà és un gran edifici públic de forma el·líptica, amb pisos graduats, organitzat al voltant de l'arena on s'oferien diferents espectacles. L'amfiteatre es divideix en dues zones ben diferenciades, l'*arena* i la *cavea.*

L'*arena* és la zona oval on es representen les actuacions. Estava envoltada per l'alt mur del pòdium que la separava de la *cavea*. S'obrien diverses portes que comunicaven amb estades o passadissos situats sota la *cavea*, per on sortien els gladiadors o animals.

La *cavea* té les mateixes característiques que el teatre, però amb una planta oval i elevat en un alt pòdium. Generalment disposava de tres zones horitzontals en altura: la *imma cavea*, la *media cavea* i la *summa cavea.*

L'amfiteatre està principalment dedicat als combats de gladiadors. No obstant, també s'hi realitzaven les batalles navals o naumàquies i les execucions de les persones condemnades a mort.

El Colosseu, *Amphitheatrum Flavium,* és el monument més famós i impressionant de l'Antiga Roma, i també l'amfiteatre més gran del món [Annex VII.26]. Sens dubte, el nom va vinculat a les grans dimensions de l'edifici, no obstant també es deu sobretot al fet de que a prop d'aquest hi havia una estàtua colossal de Neró en bronze.

La construcció de l'amfiteatre va començar al voltant de l'any 71 d.C. sota el mandat de l'emperador Vespasià. Aquest va ser construït en una vall, després d'haver assecat un petit llac que Neró feia servir per la Domus Aurea, entre els turons Palatí, Esquilí i Celi. L'emperador Tit va inaugurar el Colosseu l'any 80, no obstant, dos anys més tard es van acabar les obres que incloïen l'últim pis. Moltes fonts romanes afirmen que en la inauguració d'aquest edifici d'oci, s'hi van sacrificar 9.000 animals durant la festa que va durar 100 dies.

Com bé s'ha dit abans, el Colosseu es va convertir en l'amfiteatre romà més gran del món, amb una estructura el·líptica de 188 metres de longitud, 156 metres d'amplada i 57 metres d'altura. Aquest monument presenta una triple sèrie de 80 arcs amb semicolumnes de les tres ordres: dòric, jònic i corinti. Estava construït de maó i cobert amb travertí [Annex VII.27], a més a més, es dividia en cinc nivells amb una capacitat de més de 50.000 persones. Les seves àrees estaven delimitades depenent la classe social, entre més a prop es trobaven de l'arena més gran era el rang a què pertanyien. A la part més alta, o el tercer anell, hi podien assistir les dones i els esclaus.

L'arena era el·líptica i de 86x54 metres. Estava separada de la cavea per un mur i una balustrada. La cavea era de marmol i estava dividida en *maenania,* és a dir, balconades en sentit horitzontal i en *cunei,* que són sectors circulars en sentit vertical amb les seves corresponents escales i accessos, les *vomitoria.*

En canvi, en els subterranis de l'arena havia dues entrades monumentals: la Porta Libitinaria [Annex VII.28] a l'est i Porta Triumphalis [Annex VII.29] a l'oest. La primera està dedicada a la deessa de l'inframón, els morts i l'enterrament, Libitina. Així doncs, aquesta porta era per on es treien els cadàvers dels gladiadors i animals morts. L'altra porta és per on sortien els guanyadors del combat. Aquests subterranis també estaven plens de galeries i sales per les feres i els combatents.

Així mateix el Colosseu també tenia tots els serveis higiènics, fonts i canals de desguàs per a que els espectacles que duraven dies poguessin desenvolupar-se sense problemes.

Del Colosseu es conserva una bona part de l'edifici. No obstant això, moltes fonts afirmen que està en un mal estat de conservació i que, segurament, aquest monument no és "tan etern" com es creu. Tot i això, el visitant d'aquest monument es pot imaginar com era a l'època romana.

III. TÀRRACO

L'origen de Tàrraco es remunta a finals de l'any 218 aC, durant la batalla que va tenir lloc a Cesse entre cartaginesos i romans en la Segona Guerra Púnica. Amb la intenció de tallar el pas als cartaginesos, Publi Corneli Escipió va decidir emprendre una ofensiva a la principal base de recursos cartaginesa, Hispània, enviant al seu germà Gneu amb les dues legions que havia reclutat a Pisa.

Durant aquesta batalla, Gneu Corneli Escipió va ocupar l'estratègic turó del qual el poblat iber es trobava a prop, volia una base d'operacions que servís per refugiar-s'hi, que fos fàcil de defensar i poder situar-hi un port. Així doncs, el primer establiment militar que el general Escipió prengué rebé el nom de Tàrraco. Aquest establiment acabà amb incorporar-se entre les bases de l'exèrcit de la República de Roma.

Durant l'època republicana Tàrraco era una ciutat federada a Roma i la capital de la Hispània Citerior, però Juli Cèsar li va canviar l'estatut jurídic, convertint-la en una colònia que va rebre el nom de *Colonia Iulia Urbs Triumphalis Tarraco*.

L'any 27 a.C. August va reorganitzar les províncies; la Hispània Citerior va canviar els seus límits, però Tàrraco va continuar sent la seva capital. Les províncies estaven subdividides en conventus iuridici, que eren diferents districtes per a facilitar l'administració de la justícia.

Tàrraco era el centre administratiu, polític, econòmic, religiós i social de tota la província. El seu port es va convertir en un dels més importants de la història del Mediterrani. L'importància que va rebre la ciutat va donar peu a construccions com les muralles, que avui en dia son cement de la muralla medieval, i les obres civils, com el circ, l'amfiteatre, etc.

Evidentment, a diferència de Roma, Tarraco va ser una ciutat de nova planta, és a dir, que va ser planificada amb cura des del seu inici. Els romans no van seguir el model hipodàmic, que com s'ha mencionat

abans, consisteix en un disseny dels carrers en angle recte, creant illes rectangulars. Això és degut a que la geologia del terreny no permetia fer un disseny hipodàmic pur.

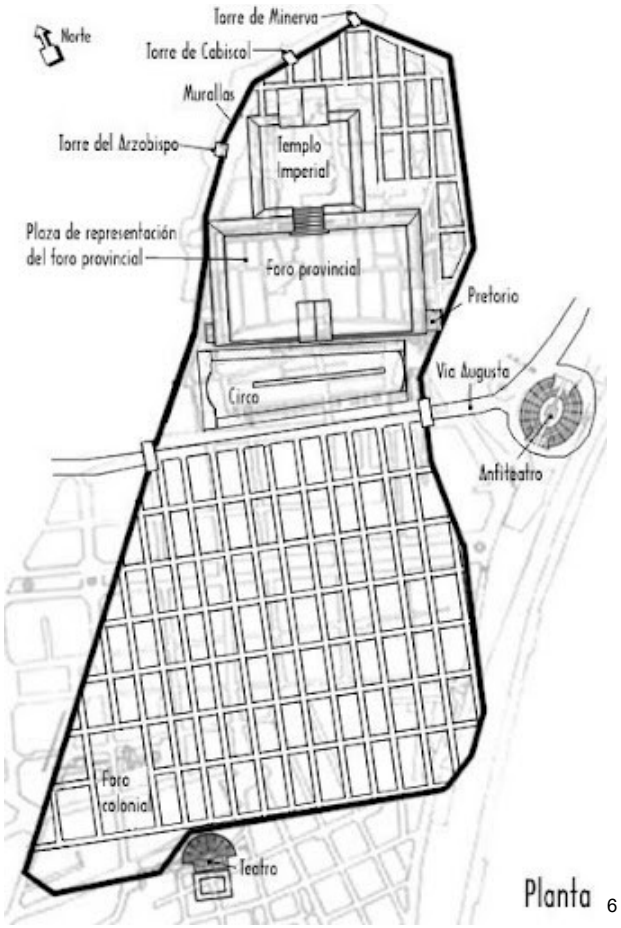

Mapa de Tàrraco.

6 *Plano de Tarraco, sobre la actual Tarragona.* http://www.spanisharts.com/arquitectura/imagenes/roma/ciudad_tarraco.html [Data de consulta: 03.12.2021]

A VIA AUGUSTA

La Via Augusta va ser la calçada principal a la península ibèrica, la que la unia Cadis amb Roma. Aquesta calçada rendeix homenatge al seu impulsor, el primer emperador, Octavi August. Abans i tot de ser construïda ja era una ruta natural coneguda des del segle VI a.C i s'estenia des de Cadis fins els Pirineus. Amb més de 1.300 Km, actualment, l'adaptació de la Via Augusta, la N-340, és l'eix que uneix els Pirineus amb Cadis.

Aquesta via començava als Pirineus orientals, pel Coll de Panissars i transcorria al llarg de les terres catalanes: *Emporiae*, *Gerunda*, *Iluro*, *Baetulo*, *Barcino*, *Tarraco* i *Dertosa*. Després de travessar l'actual Catalunya, la calçada arribava al territori valencià. La via passava per Peñíscola, *Sagunt* fins arribar a *Gades*.

La Via Augusta tenia una funció propagandística per als governants i per l'Estat de Roma. En determinats trams s'han trobat proves de la promoció d'alguns emperadors i d'altres personatges adinerats que sufragaven les obres amb vistes a accelerar la seva carrera política. Únicament en aquesta s'han trobat aproximadament 100 mil·liaris de diverses èpoques que feien referència a emperadors diferents.

La primera menció escrita a la Via Augusta apareix a la *Geografia* d'Estrabó, escrita al segle I a.C. En aquesta, el geògraf grec fa esment d'un itinerari del Llevant mediterrani que connectava les províncies d'Hispània: la Ulterior, ubicada al sud de l'Ebre i que l'any 19 aC es va dividir en la Bètica i la Lusitània, i la Citerior, província del nord que va passar a denominar-se Tarraconense.

Avui en dia aquesta calçada encara és present. Com per exemple a Tarragona, el carrer que dona entrada a la ciutat per l'est, s'anomena Via Augusta. Les úniques restes que han quedat prop de la ciutat son l'Arc de Berà i la Torre dels Escipions. El primer [Annex VIII.30] es troba a uns 20 km al nord-est de Tarragona. És un arc honorífic situat en el traçat de la

Via Augusta. Fou erigit per disposició testamentària de Luci Licini Sura entre el 15 i el 5 a.C i dedicat a l'emperador August. L'anomenada Torre dels Escipions és un monument funerari construït a la primera meitat del segle I. Té forma de torre i estava coronada per una piràmide, que no s'ha conservat. La interpretació que se n'ha fet ha estat molt debatuda i faria referència probablement a la vida i mort d'un polític d'aquella època. Durant molts anys es va pensar que aquesta torre era la tomba on havien estat enterrats els germans Escipió, morts l'any 211 aC. D'aquí ve l'origen del nom tradicional.

B MURALLES

Les muralles de Tàrraco són les més antigues, monumentals i més ben conservades de l'època romana a la península Ibèrica. Fins fa poc més de cent anys, Tarragona havia estat sempre una plaça forta. L'evolució de les seves muralles explica per si mateixa la història de la ciutat. A la segona meitat del segle XIX, les muralles van deixar de ser necessàries i la ciutat va perdre el seu caràcter de fortalesa a canvi de millorar la seva xarxa de comunicacions i potenciar la seva urbanització.

Cal suposar que la primera muralla devia consistir en una simple estacada de fusta. El fet que ràpidament el nucli es convertís en cap de pont per l'arribada de reforços des de Roma es va traduir, en l'àmbit urbanístic, en la necessitat d'enfortir les defenses que hi havia fins llavors. Així doncs, entre el 217 i el 197 aC, es va aixecar la primera muralla de pedra [Annex IX.31 i 32]. Des d'un punt de vista arquitectònic, la muralla consisteix en panys ciclopis reforçats amb torres als punts més vulnerables. L'altura dels murs perimetrals era de 6 metres i el gruix de 4,5 metres amb torres més altes. D'aquesta època es conserven tres torres: la de l'Arquebisbe, la del Cabiscol i la de Minerva.

L'opinió més estesa és que al voltant als anys 150 i 125 aC la muralla es va transformar força i va créixer en extensió, alçada i amplada. D'aquesta forma va passar a englobar tota la ciutat fins al port. Cal pensar

que, a partir d'aquest moment, la muralla ja no va complir una funció merament defensiva sinó que es va convertir en l'element definidor de l'espai urbà. La muralla de la segona fase presenta un basament megalític més baix, entre 1,5 i 2 metres d'alçada (una o dues filades de pedres). Per sobre del basament la construcció s'aixeca mitjançant paraments de carreus formant compartiments.

Molts anys més tard, el bàndol vencedor de la Guerra Civil espanyola (1936-1939) va imposar un règim totalitari de partit únic, amb simpaties explícites amb el feixisme italià i el nazisme alemany. L'any 1934, el dictador italià Benito Mussolini va regalar a la ciutat de Tarragona una còpia de l'estàtua d'August de Prima Porta [Annex IX.33], ubicada actualment al Passeig Arqueològic.

C AQÜEDUCTE

En època romana, Tarraco va disposar de dos aqüeductes: l'*Aqua Augusta* i l'Aqüeducte de les Ferreres. Aquestes conduccions hidràuliques tenien com a missió conduir l'aigua fins als dipòsits distribuïdors emplaçats a la ciutat. Per facilitar aquestes tasques de conducció, el traçat dels aqüeductes aprofitava el pendent natural del terreny. No obstant això, hi havia moments en què els accidents geogràfics eren insalvables de forma natural, i en aquests casos, es va optar per construir una estructura d'una o més filades d'arcades per a fer passar la conducció d'aigua.

L'Aqüeducte de les Ferreres és un exemple d'aquest tipus. És un dels aqüeductes més monumentals i ben conservats de l'època romana i el més important de Catalunya [Annex X.34]. No es coneix la data exacta de la construcció de l'aqüeducte, tot i que sembla probable que hagués estat construït al segle I dC., és a dir, en època d'August. Just quan Tàrraco estava creixent per la urbanització de la part alta de la ciutat, seu del *Concilium provinciae* d'Hispània Citerior.

L'aigua era recollida a l'actual localitat de Puigdelfí i era conduïda fins a Tarraco. Té uns 200 m de llarg amb una alçada màxima de 26 m. La filada superior presenta 25 arcs, en canvi, la inferior 11.

El canal que duia l'aigua, que només es trobava al pis superior, anomenat *specus* [Annex X.35], va ser construït en *opus signinum*, amb un morter impermeable a base de calç i sorra. La pedra per l'obra va ser treta d'una pedrera situada en un turó pròxim al monument, conegut com a coves de la Pedrera [Annex X.36].

L'aqüeducte de les Ferreres també és conegut com el Pont del diable. Això és degut a moltes de les llegendes que expliquen el seu origen. Una d'aquestes és la següent:

"El Diable i la donzella. Ja fa molts segles, una donzella havia d'anar a buscar aigua cada dia a una gran distància de la ciutat i l'enutjava molt haver de pujar i baixar tant la vall que forma el lloc on avui s'aixeca l'aqüeducte. El Diable pactà amb la donzella construir-li un pont a canvi de la seva ànima. Ella a la vegada li posà una condició:

— Abans que torni a sortir el sol —li digué— ha d'estar acabada la teva obra; si no és així, la meva ànima restarà lliure del teu poder.

Rient-se d'aquestes foteses, el Diable començà l'obra amb entusiasme, donant ja per segur la possessió de l'ànima de la joveneta tarragonina.

Però aquell dia..., Déu va voler que el sol sortís abans d'hora, i el gall, fidel complidor de la seva missió, com cada dia, saludà el sol i, aquesta vegada, amb el millor i més estrident quiquiriquic de la seva vida. Fou una llàstima. Al Diable li faltava poc per acabar-lo. Es quedà sense l'ànima de la donzella i Tarragona tingué un aqüeducte, del qual s'ha servit molt en el transcurs del temps." [7]

L'aqüeducte va estar en funcionament fins a l'edat mitjana. Va ser restaurat al segle X i una altra vegada al segle XVIII. El 1905 es va

7 Llegenda El Pont del Diable de Tarragona. https://tresorsabarcelona.blogspot.com/2020/04/llegenda-el-pont-del-diable-de-tarragona.html [Data de consulta: 29.12.2021]

declarar Bé Cultural d'Interès Nacional i el 2000 Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO com a part del Conjunt arqueològic de Tàrraco. Després de l'adquisició del terreny per l'Ajuntament de Tarragona, es va inaugurar l'any 2005 el «Parc Ecohistòric del Pont del Diable» per a protegir tant el monument com el seu entorn natural.

D FÒRUM

Tàrraco, com a capital de la *Hispania Tarraconensis* o *Citerior*, va disposar de dos fòrums: un colonial i l'altre provincial.

D.a Colonial

El Fòrum de la Colònia va ser el centre neuràlgic de Tàrraco. Els carrers principals hi conduïen i s'hi concentrava tota l'activitat pública de la ciutat, per la qual cosa es va convertir en un punt de trobada i de reunió de les elits locals a banda de desenvolupar-s'hi tota l'activitat administrativa. Va ser, en definitiva, el cor de la vida social, política, econòmica i cultural de la colònia. L'inici d'aquest espai cal situar-lo a finals de la República, és a dir, al segle I aC [Annex XI.37].

Mentre que la gran plaça porticada pràcticament ha desaparegut, es conserva una part de la basílica, construïda en època d'August, quan tot el fòrum va ser reformat [Annex XI.38]. La basílica era un edifici de tres naus amb originalment 14 columnes a cada costat longitudinal i 4 en cada costat transversal. La basílica estava presidida per una sala més gran, aproximadament de 13x11 metres, situada a l'eix transversal de l'edifici. Era el tribunal des d'on el magistrat impartia justícia, l'*aedes augusti* o cúria de la colònia. Aquí és on tenien lloc judicis o altres activitats vinculades amb el govern de la colònia romana [Annex XI.39].

En un dels costats longitudinals de la basílica s'obrien 12 petites estades, de les quals es conserven 9. Aquestes consistien en uns petits espais de 3,90x2,90 metres que estarien vinculats a l'administració de la

ciutat o potser eren utilitzats com a locals comercials, és a dir, les *tabernae* [Annex XI.40].

Un dels espais cívic-religiosos més rellevants de la ciutat era el capitoli o el temple capitolí de Tàrraco [Annex XI.41]. El temple va ser un dels primers que es van construir al fòrum de la ciutat, al segle I a.C, era un edifici religiós estructurat en tres sales en les quals devien residir tres dels déus més importants per a la societat romana: Júpiter, Juno i Minerva, la tríada capitolina.

A les excavacions del fòrum es van recuperar diversos fragments d'escultures pertanyents a imatges d'emperadors i de membres de la família imperial, com per exemple de l'emperador August, de Tiberi, de Marc Aureli, entre d'altres.

Aquesta part de la ciutat es va abandonar a la segona meitat del segle IV i no es va tornar a urbanitzar fins la segona meitat del segle XIX, quan es va construir el carrer Gasòmetre.

D.b Provincial

Després del 70 d.C, en temps de Vespasià, va ser edificat el segon fòrum de la ciutat de Tarraco. Es va escollir la part superior del turó tarragoní, probablement ocupada des de l'època republicana per estructures militars. Tenia la funció de dirigir la província políticament i econòmicament.

El fòrum provincial estava format per dues grans places, situades a diferent nivell i estructurades segons un eix de simetria [Annex XI.42]. La plaça més gran feia 318m x 175m i era una de les més grans de l'Imperi.

La part superior estava destinada al culte imperial. Per tres dels seus costats estava envoltada per un pòrtic que, en l'exterior del mur, presentava una sèrie de finestres. En el pòrtic superior s'obria una sala axial la finalitat de la qual encara és imprecisa. Aquesta terrassa superior

coincideix amb la ubicació de la Catedral. El recinte de culte del Fòrum estava presidit per un temple, dedicat al culte imperial.

La segona terrassa, situada a un nivell més baix, ocupava una superfície que, aproximadament, duplicava l'anterior. La plaça de representació era l'edifici des d'on es gestionava tota la província. S'hi trobaven espais tan importants com el tabulari, que era l'arxiu de l'Estat, o l'arca, és a dir, la caixa de l'Estat. Per facilitar l'accés als diversos sectors de l'edifici es van habilitar una sèrie de torres laterals que van servir de caixes d'escala. Les restes d'un d'aquests dos edificis es conserven integrades en l'Antiga Audiència, a la plaça del Pallol, i l'altre, en l'anomenat Pretori -actual Museu d'Història de Tarragona- de la plaça del Rei.

La plaça de representació tenia la funció de dirigir la província des del punt de vista polític i econòmic. L'òrgan rector de la nova xarxa administrativa va ser el *Consilium Provinciae Hispaniae Citerioris*, és a dir, Consell Provincial, del qual el governador formava part activa.

A principis del segle V va ser quan el fòrum provincial va deixar de funcionar estructuralment. A partir d'aquí l'àrea administrativa va quedar reduïda a uns espais molt menors que ara són desconeguts. A l'altra banda, els edificis van entrar en un procés de desmantellament de murs i materials que van ser reutilitzats en la construcció dels edificis civils i religiosos de la Tàrraco tardo romana i medieval [Annex XI.43].

E TEMPLE D'AUGUST

Tàrraco deu la seva capitalitat provincial a August. Amb la seva arribada, es constaten reformes de xarxa viària periurbana i transformacions a la zona portuària, fins i tot la construcció del teatre i d'unes termes públiques annexes. El fòrum de la ciutat es va ampliar amb la construcció d'una basílica jurídica. Pel que fa a la monumentalització urbana, es va deure en part a l'adopció pionera del culte imperial per part

de les elits locals i provincials. Es coneix al respecte l'ambaixada grega procedent de Mitilene que, durant l'estada d'August a Tàrraco, va comunicar que la ciutat li havia consagrat un temple.

Es diu que a l'altar del *princeps* havia nascut miraculosament una palmera però, per desgràcia, el seu escenari encara no ha estat localitzat. Es desconeixen les característiques i dimensions del marc urbanístic de l'altar. Avui dia es planteja la seva ubicació al *forum coloniae* republicà o al recinte superior i sota les estructures de la Plaça de Representació del fòrum provincial de l'època flàvia. Es creu que podria haver-se construït després de la seva mort, amb la construcció del gran temple octàstil autoritzada per Tiberi l'any 15.

El desenvolupament del projecte *Excavacions arqueològiques a la Catedral de Tarragona* va conduir a la hipòtesi d'un "fil arqueològic" entre la construcció del temple dedicat a August, reproduït a les emissions monetals de l'època de Tiberi i posteriorment restaurat per Adrià. Aquestes excavacions es van realitzar durant l'any 2010 i 2011. Al segle XX, es van estudiar dos frisos arquitectònics datats en època julioclàudia i flàvia que s'atribueixen a la decoració del temple d'August i de l'aula axial situada al fons de la plaça sagrada.

La façana del temple constaria de vuit columnes i estaria envoltat d'una plaça porticada que imitava el programa arquitectònic del fòrum d'August, situat a Roma. En una entrevista al 2010, la directora de l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), Isabel Solà, va afirmar: "Era un dels temples més grans de tot l'imperi, els de la seva mida es poden comptar amb els dits d'una mà"[8]. Després de quatre dies d'excavació, l'equip científic va confirmar que l'estructura de fonamentació fa 1,80 metres d'ample i 2,30 de profunditat capaç de sustentar 37 metres d'altura, el que significa que l'amplada ocupava tota la nau central actual i

8 El subsuelo de la Catedral de Tarragona alberga los cimientos del templo de Augusto. https://www.diariodenavarra.es/archivo/actualidad/20100729/culturaysociedad/el-subsuelo-catedral-tarragona-alberga-cimientos-templo-romano.html [Data de consulta: 11.07.2021]

part de les laterals. El paviment de la catedral està per sota de l'inici del podi sobre el qual s'aixecava el temple. El temple era octàstil: tenia vuit columnes a la façana anterior i posterior i onze a cada costat. Els frisos trobats estaven decorats amb fulles d'acant i les columnes mesuraven 14 m d'alt i 1,30 d'ample.

El temple presidia el recinte de culte, la "plaça sagrada" de superfície del Fòrum Provincial de Tàrraco. Per tant, els arqueòlegs creuen que el temple podria haver ocupat tota la longitud de l'actual Catedral, fins al transsepte. S'estima que va ser construït al segle I d.C, tot i que encara no es pot datar amb precisió [Annex XII.44 i 45].

F CIRC

El circ romà era un edifici d'espectacles que acollia principalment la carrera amb carros tirats per cavalls. Això no obstant, en el cas de Tàrraco, el circ es va construir associat al gran conjunt del fòrum provincial que presidia l'acròpolis romana. El circ era un espai dinàmic i actiu de la societat romana tarraconense.

Va ser construït a finals del segle I, en el temps de l'emperador Domicià. L'edifici tenia una forma allargada amb uns 325 metres de llarg i fins 115 d'ample. També es calcula que tenia una capacitat per a 30.000 espectadors [Annex XIII.46].

Dels seus elements estructurals, s'han conservat una bona part de les arcades que sostenien les grades, restes de la façana exterior i de podi, així com algunes de les monumentals portes d'accés a l'edifici.

La grada estava dividida en dos sectors, *maenianae*, separats per un passadís, *praecintio* [Annex XIII.47]. És possible que en el costat llarg, que correspon a l'actual plaça de la Font, pogués haver existit una tercera maeniana. En general, de la grada es conserva la base, construïda en opus caementicium i estaria completament revestida amb carreus.

De la graderia s'ha conservat el nucli de ciment sobre el qual s'asseia el públic, que originalment estava revestit de pedra. La grada conservada en aquest sector correspon aproximadament a la meitat de la corba [Annex XIII.48].

La volta llarga de canó té una longitud de 93 metres i servia per sostenir part de la superfície superior del circ en un dels seus costats longitudinals. A la seva dreta la volta limita amb la plaça de representació de fòrum provincial i, per l'altre costat, amb les voltes de les grades del circ. Al final de la volta llarga existeix en l'actualitat un accés a una sala coberta amb volta que guarda al seu interior una escala central amb uns corredors laterals a banda i banda. L'escala donava accés a la graderia i pels corredors es podia arribar a la sorra del circ. Es tractava d'un accés entre la graderia i la pista [Annex XIII.49].

A partir del segle V les estructures arquitectòniques de l'edifici són ocupades gradualment per habitatges particulars. En l'Edat Mitjana la població s'estableix a la Part Alta. Al segle XII el circ era el suburbi i al segle XIV s'amplia la muralla medieval i s'integra el circ a la ciutat. La nova muralla de segle XIV, "La Murallita" es va construir aprofitant la façana de el circ.

G TEATRE

El teatre de Tàrraco està situat en les proximitats del Fòrum de la Colònia i de la zona portuària de la ciutat [Annex XIV.50]. Conserva parcialment els tres elements essencials que defineixen un teatre romà: la *cavea*, *l'orchestra* i la *scaena*.

Les estructures conservades en l'actualitat, pertanyen únicament a les primeres cinc grades entorn de l'orchestra. L'accés a l'orchestra es realitzava per dos passadissos radials, a ambdós costats de l'escena, que no s'han conservat. Es creu que el teatre tenia una capacitat de 5.000 espectadors. L'escena, en llatí *pulpitum* o *proscaenium,* era una

plataforma elevada sobre un podi decorat amb exedres i folrat de plaques de marbre. Es poden veure encara els forats destinats a suportar els pals del teló o *l'auleum*, amb un sistema de politges invers als actuals. En lloc de descendir, el teló s'aixecava uns tres metres, el suficient per a tapar l'escenari i permetre els canvis de decorat.

Rera l'escenari s'alçava un gran mur, el *scaenae frons*, l'altura del qual era la mateixa que la de la graderia. Actualment només en resta la seva fonamentació, però hem d'imaginar-nos una façana de tres pisos ricament decorada amb ordres de columnes superposades formant nínxols i exedres en els quals es situaven nombroses estàtues. En el mur s'obrien tres portes, les *valvae,* que permetien la sortida dels actors.

Al costat del teatre hi havia un gran espai ajardinat, que permetria l'entrada i la sortida plàcides dels espectadors privilegiats que seien a l'orchestra i a les primeres grades. Bastit a la vegada que el Teatre, aquest espai tenia inclòs un nimfeu situat en el centre d'un llarg mur cec, decorat amb pilastres, que folrava el desnivell del turó. Un nimfeu era un monument dedicat a les nimfes, originalment es tractava de brolladors en coves naturals. No obstant, de vegades s'adaptaven com a fonts públiques.

La construcció del teatre ha de relacionar-se amb la reforma del Fòrum en època d'August. L'altar dedicat al numen o esperit d'August i les estàtues que decoraven l'escena fan d'aquest edifici un nou exemple de propaganda política.

Les excavacions, tanmateix, han demostrat que cap al final del segle II, coincidint amb la crisi política de l'època severiana, es van deixar de netejar els desguassos del teatre. Al segle III, potser afectat per algun incendi, el teatre ja no jugava un paper important en la societat tarraconense i la seva restauració va ser rebutjada.

El descobriment del teatre de Tàrraco es va realitzar l'any 1884 i va ser estudiat per l'arqueòleg i historiador tarragoní Bonaventura Hernández Sanahuja, el primer director del Museu Arqueològic de Tarragona.

La primera fase de la restauració del monument incorpora, actualment, una discutida estructura metàlica que permet entendre la geometria de l'edifici [Annex XIV.51].

H AMFITEATRE

Ubicat fora de l'antic recinte emmurallat de la ciutat, l'Amfiteatre de Tàrraco és, juntament amb el d'Emporiae, l'únic d'aquests edificis coneguts a Catalunya.

L'amfiteatre presenta característiques singulars quant a la seva construcció: va ser parcialment excavat a la roca [Annex XV.52], on s'assentaren una part de les grades, la resta es va bastir amb voltes *d'opus caementicium* [Annex XV.53].

La característica més genuïna i diferencial d'aquest monument és la presència a l'arena de dues esglésies que van ser construïdes posteriorment: una visigòtica i l'altra romànica.

Un recent descobriment d'una inscripció ha permès documentar que l'Amfiteatre de Tarraco va ser construït al començament del segle II dC per un important personatge: un *flamen provinciae Hispaniae citerioris*. Aquest magistrat s'encarregava dels assumptes relacionats amb la realització de sacrificis i d'ofrenes públiques a algun déu en concret.

Aquest edifici és situat a les afores del recinte de la ciutat, molt pròxim a la Via Augusta. La forma de les seves graderies és elíptica i medeix 109,5 metres de longitud per 86,5 d'amplada. Tenia una capacitat d'uns 14.000 espectadors i la seva arena media 61,5 per 38,5. Presenta unes construccions subterrànies, les *fossae*, que la creuen longitudinal i transversalment [Annex XV.54].

La *cavea* estava dividida en tres sectors diferents, *maeniana*, separats entre si per passadissos i murets, que permetien la rígida distribució i ordenació jeràrquica dels espectadors segons la importància del seu estatus social, igual que al circ i al teatre.

L'any 210, durant el govern de l'Emperador Heliogàbal, es va remodelar l'Amfiteatre, es va revestir el podi amb plaques i la seva part superior es va rematar amb una llarga inscripció commemorant l'esdeveniment [Annex XV.55]. Aquesta inscripció donava la volta a tot el perímetre de l'arena i es considera l'inscripció més llarga d'Hispània.

L'arena estava separada de les grades on seien els espectadors, les *cavea*, pel podium, un alt mur de 3,25 m construït amb dues finalitats bàsiques: per una banda, era una barrera defensiva que salvaguardava els espectadors dels perills provocats pels combats, per l'altra banda, possibilitava la visualització correcta, des de qualsevol dels seients.

Avui en dia es conserva una de les dues portes que havia als extrems longitudinals de l'arena per accedir-hi. En el centre de la grada lateral situada més a prop del mar es pot veure un gran arc que enmarca una plataforma, el *pulpitum* [Annex XV.56]. En aquest lloc se situava la presidència dels jocs.

Al segle V, es va construir a l'arena una basílica paleocristiana de tres naus, amb el seu cementiri corresponent. Degut a l'ocupació musulmana, es va abandonar el recinte i no és fins al segle XII, amb la reconquesta, quan es construeix l'església romànica. Al segle XIX es va convertir en una presó. Més endavant, l'Amfiteatre es va reconstruir fins arribar a l'aspecte que té avui en dia [Annex XV.57].

IV. PART PRÀCTICA: MAPA INTERACTIU

S'ha fet una creació audiovisual per comparar les dues ciutats. Per accedir-hi, el lector ha d'obrir la càmara del seu dispositiu mòbil i escanejar aquest codi QR.

A l'accedir al link es pot veure un mapa de Tàrraco:

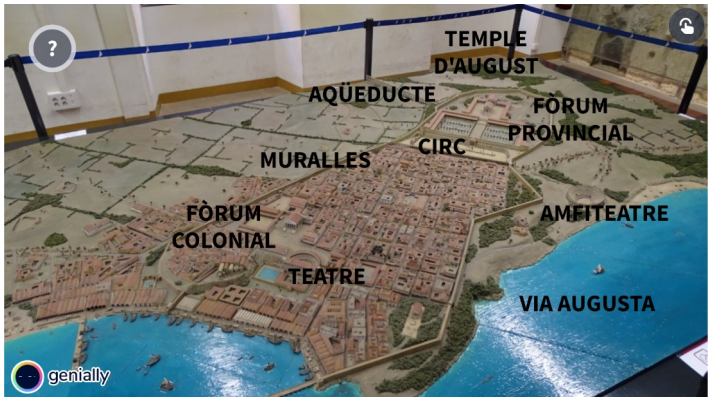

Aquesta és una imatge de la maqueta ubicada a l'Antiga Audiència a Tarragona. Els elements tractats al treball estan indicats amb el seu nom corresponent.

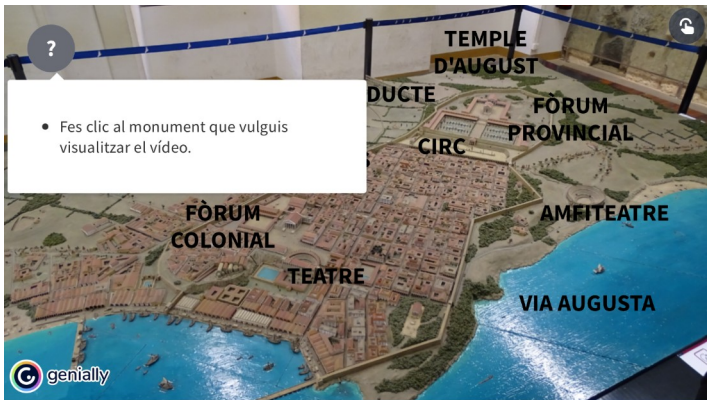

El lector ha de clicar al nom de l'element que vulgui visualitzar el vídeo.

Exemple: Amfiteatre

Pas 1: clicar " AMFITEATRE" .

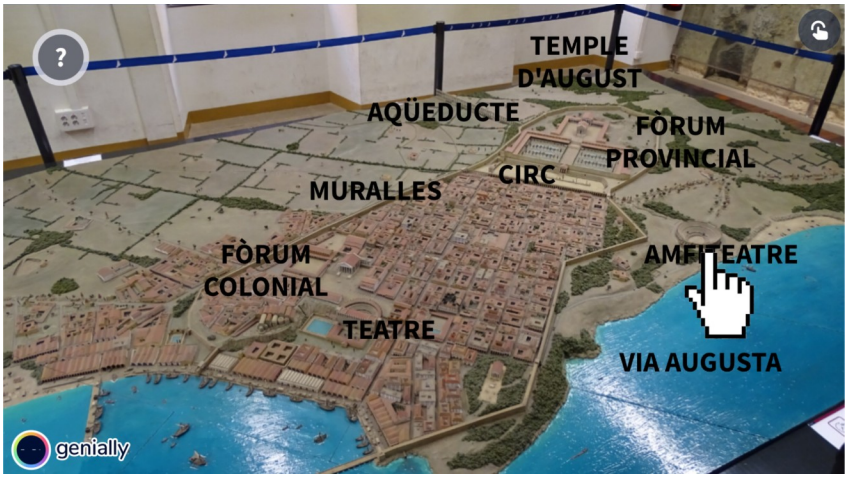

Pas 2: s'obre una finestra amb un vídeo de Youtube. El lector ha de tornar a fer clic per reproduir-lo.

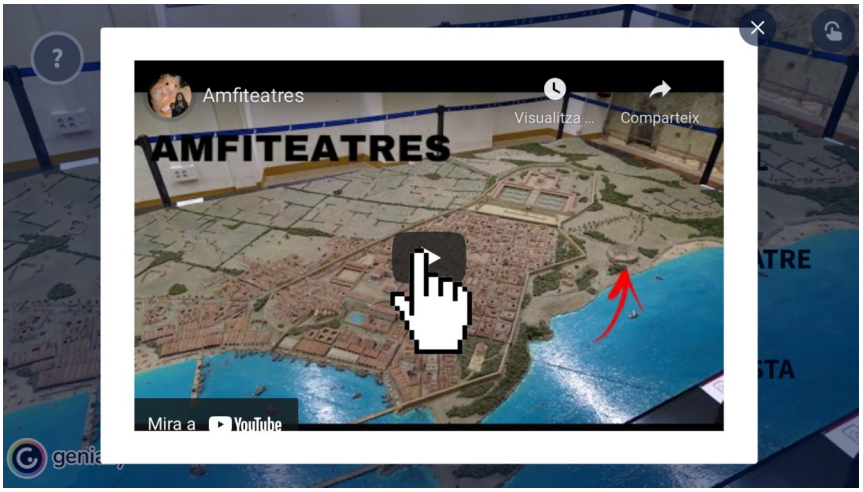

Seguidament es reproduirà el video comparatiu de l'amfiteatre de Tarragona amb el Colosseu de Roma.

V. CONCLUSIÓ

La UNESCO és l'Organització de les Nacions Unides per l'Educació, la Ciència i la Cultura. Hi ha diferents tipologies de patrimoni, i encara que totes se sotmeten al mateix examen dels deu punts, cadascuna és valorada individualment en funció de les característiques. De la mateixa manera que un monument pot entrar a la llista, també ho pot fer un paisatge natural singular, o un conjunt arquitectònic concret, a més d'elements immaterials o representacions culturals de diferent calat.

Quan una ciutat és nomenada Patrimoni de la Humanitat, aquesta guanya protecció del seu patrimoni. És com una assegurança de vida. La UNESCO obliga a legislar específicament per protegir i conservar el patrimoni seleccionat, de manera que es mantinguin criteris estables de vigilància i restauració.

Per la protecció i restauració, la UNESCO destina partides específiques a les ciutats o monuments dins de la llista. La UNESCO contempla diverses possibilitats, sempre ben dotades: des d'assistència

d'emergència per reparar de manera immediata elements de perill seriosament (un màxim de 67.000 euros el 2011), fins a la convencional assistència per a conservació i gestió dels monuments Patrimoni de la Humanitat (quantitats variables, entre 4.500 euros i 27.000). Els criteris són variats.

A països occidentals com Espanya, la tasca és de suport, ja que l'Estat i els ajuntaments també contribueixen a la restauració i conservació de les zones monumentals.

Les ciutats canvien de forma dràstica quan són declarades Patrimoni de la Humanitat o quan ho fa algun dels seus monuments. Els beneficis són clars: atrauen més turistes, es posiciona millor la ciutat a nivell internacional i atrauen més diners. Però els costos també son elevats. Del que no hi ha dubte és que suposa un motor de canvi per a les urbs.

Itàlia és el país amb major nombre de llocs declarats Patrimoni de la Humanitat per l'UNESCO. Evidentment, la seva capital n'és un. A Roma se la coneix com el museu més gran a l'aire lliure, d'aquí ve que el seu fascinant centre històric es convertís l'any 1980 en el primer espai declarat Patrimoni de la Humanitat. Aquest centre se situa a l'interior dels murs aurelians.

Les restes més representatives i emblemàtiques de la capital italiana són aquelles que transporten al viatger a l'època imperial, com per exemple el Fòrum Imperial. El mateix any que la ciutat va ser declarada Patrimoni de la Humanitat, el Colosseu va ser nomenat una de les set meravelles del món modern juntament amb la Gran Muralla Xinesa, la ciutat de Petra, el Crist Redemptor, el Machu Picchu, Chichén Itzá i el Taj Mahal.

El 30 de novembre de l'any 2000, la UNESCO va declarar la ciutat de Tarragona Patrimoni de la Humanitat. 21 anys després, aquest títol perilla. Molts arqueòlegs i polítics afirmen que el problema prové d'anys

enrere, no se li dona la suficient importància a la conservació dels monuments de la ciutat. Begoña Floria (PSC) , ex-regidora de Patrimoni de Tarragona, va afirmar que "moltes partides destinades al patrimoni estan integrades a l'apartat de manteniment general de la ciutat". També explica que entre el 2001 i el 2016 s'han invertit en el patrimoni històric 39 milions d'euros. Sobta aquesta xifra si es té en compte que es van invertir 100 milions d'euros per la celebració dels Jocs Mediterranis del 2018.

La conservació del Patrimoni de Tarragona genera molta polèmica, ja que l'estat dels monuments a la ciutat és millorable, bé com afirma la notícia publicada el 30.04.2019 al Diari Més:

"La UNESCO inspecciona l'estat dels monuments romans de Tarragona"[9]

El que diu la notícia, resumidament, és que per primera vegada, des de que Tàrraco va ser Patrimoni, es va fer una inspecció sobre l'estat de conservació i la gestió dels monuments romans després d'una denúncia ciutadana.

El 2022 és un any clau, ja que és quan Tarragona ha de presentar els informes periòdics a la UNESCO. Aquests informes reporten informació sobre les disposicions legislatives i administratives que hagin adoptat per a la protecció i la gestió dels béns Patrimoni Mundial.

Al llarg del treball he pogut comprovar que el nivell de manteniment del patrimoni de Tarragona quasi no té punt de comparació amb el de Roma. També s'ha de tenir en compte el que ha passat durant els anys a les dues ciutats. Roma va anar creixent més i més, no obstant la nova Roma no es va construir damunt de l'antiga. En canvi, Tarragona al segle IX va ser abandonada i va ser quan al segle XII els nous habitants van construir sobre el que ja havien urbanitzat els romans. En altres paraules, Tarragona està damunt de Tàrraco.

9 *La UNESCO inspecciona l'estat dels monuments romans de Tarragona.* Diari més. https://www.diarimes.com/noticies/tarragona/2019/04/30/la_unesco_una_inspeccio_estat_dels_monuments_romans_tarragona_60294_1091.html [Data de consulta: 14.12.2021]

Hi ha dos elements totalment diferents de les dues ciutats que es poden comparar avui en dia: el teatre de Marcel de Roma i les muralles de Tarragona. Als dos monuments, s'han construït habitatges aprofitant la façana d'aquests. Aquest és un bon exemple de què a les dues ciutats s'ha edificat damunt seu, no obstant a Tarragona molt més que a Roma.

Bé com diu la professora de llatí, la Montserrat Martí, vist un monument romà, vistos tots. Únicament que més gran, més petit o en una altra ubicació. Això és degut al fet que els romans, sempre que construïen una ciutat nova, volien que fos el més semblant a Roma possible.

A la capital italiana la majoria de monuments estan en un bon estat de conservació, com el Colosseu o el Panteó. També en té d'altres, com el circ, que no es conserven tan bé com els mencionats anteriorment. Tanmateix, jo com a turista, no vaig tenir cap problema en imaginar-me com eren fa dos mil anys aquests monuments. A Tàrraco, aquest últim punt és més difícil, és a dir, com que l'estat dels monuments no és el millor, com el teatre, com a visitant d'aquest costa d'imaginar-se com podia ser abans. Això també és degut, bé com s'ha dit abans, a què l'actual ciutat de Tarragona es va construir damunt de Tàrraco, cosa que no passa amb Roma. És per això que del circ només queda una part, perquè s'ha edificat sobre seu. També alguns monuments han estat anys amb l'entrada restringida a causa de perill d'ensorrament, com és el cas de l'amfiteatre.

Així que, resumidament, Tarragona no fa un bon ús del títol de Patrimoni de la Humanitat. Personalment, penso que podria fer més coses per atraure els turistes. Això es podria fer fent propaganda de la ciutat i d'aquesta manera donar-la a conèixer. També, per descomptat, s'hauria de mantenir els monuments en un bon estat i que, contratemps com el de l'amfiteatre, no hi haurien de succeir més.

VI. WEBGRAFIA

Acueductos. El orgullo de Roma. Iagua. https://www.iagua.es/blogs/juan-jose-argudo-garcia/gestion-agua-distintas-civilizaciones-grecia-actualidad-iii. [Data de consulta: 25.03.2021]

Acueductos de Roma. Wikiwand. https://www.wikiwand.com/es/Acueductos_de_Roma. [Data de consulta: 26.07.2021]

Aqua Anio Vetus. La túnica de Neso. https://latunicadeneso.wordpress.com/tag/aqua-anio-vetus/. [Data de consulta: 04.10.2021]

Aqua Anio Vetus. Gaz Wiki. https://gaz.wiki/wiki/es/Aqua_Anio_Vetus. [Data de consulta: 04.10.2021]

Aqua Anio Vetus. Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Aqua_Anio_Vetus. [Data de consulta: 04.10.2021]

Aqüeducte (MHT) - Ajuntament de Tarragona. Tarragona. https://www.tarragona.cat/patrimoni/patrimoni-mundial/conjunt-arqueologic-de-tarraco-1/aqueducte [Data de consulta: 01.09.2021]

Aqüeducte romà - Itinere. Turisme de Tarragona. https://www.turismedetarragona.com/ca/monument/aqueducte-roma/ [Data de consulta: 01.09.2021]

Algunas cosas que quizá no sabías sobre el Panteón. Medium. https://medium.com/@muditosanchez/algunas-cosas-que-quiza-no-sabias-sobre-el-panteon-3cf98aec7585 [Data de consulta: 08.08.2021]

ANFITEATRO TARRAGONA. Tarraconensis. http://www.tarraconensis.com/Tarraco/anfiteatrotarraco.html [Data de consulta: 07.06.2021]

CIRCO ROMANO TARRAGONA. Tarraconensis. http://www.tarraconensis.com/Tarraco/circotarraco.html [Data de consulta: 20.06.2021]

CIRCUS MAXIMUS. Roma infinita. https://romainfinita.com/circus-maximus/ [Data de consulta: 11.07.2021]

Coliseo. Rome museum. https://www.rome-museum.com/es/coliseo-romano.php [Data de consulta: 10.07.2021]

Coliseo Romano. En Roma. https://www.enroma.com/coliseo-roma/ [Data de consulta: 10.07.2021]

Coliseo Romano, el edificio más impresionante de Roma. Barceló. https://www.barcelo.com/guia-turismo/es/italia/roma/que-ver/el-coliseo-romano/ [Data de consulta: 04.08.2021]

¿Cómo se construían las vías romanas? Aquis Querquennis. http://www.aquisquerquennis.es/como-se-construian-las-vias-romanas/. [Data de consulta: 17.08.2021]

¿Cómo le cambia la vida a una ciudad después de ser elegida Patrimonio de la Humanidad? Magnet. https://magnet.xataka.com/preguntas-no-tan-frecuentes/como-le-cambia-la-vida-a-una-ciudad-despues-de-ser-elegida-patrimonio-de-la-humanidad [Data de consulta: 10.11.2021]

El centro histórico de Roma, Patrimonio de la Humanidad. Sobre Roma. https://sobreroma.com/2011/11/09/el-centro-historico-de-roma-patrimonio-de-la-humanidad/ [Data de consulta: 14.12.2021]

El Coliseo. Il Colosseo. https://www.il-colosseo.it/es/ [Data de consulta: 10.07.2021]

El fòrum de la colònia. Cervantes virtual. http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae/tarraco/visita/visita_forum.htm [Data de consulta: 09.09.2021]

El subsuelo de la Catedral de Tarragona alberga los cimientos de un templo romano. Diario de Navarra. https://www.diariodenavarra.es/archivo/actualidad/20100729/culturaysociedad/el-subsuelo-catedral-tarragona-alberga-cimientos-templo-romano.html [Data de consulta: 11.07.2021]

El títol de Patrimoni de la Humanitat perillaria per Tarragona si no millora la conservació. Diari més. https://www.diarimes.com/noticies/tarragona/2021/07/22/el_titol_patrimoni_humanitat_perillaria_per_tarragona_si_no_millora_conservacio_108124_1091.html [Data de consulta: 16.11.2021]

Foro de César. Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Foro_de_C%C3%A9sar [Data de consulta: 09.08.2021]

FORO LOCAL TARRACO. Tarraconenis. http://www.tarraconensis.com/Tarraco/forumtarracolocal.html [Data de consulta: 09.09.2021]

Foro romano. En Roma. https://www.enroma.com/foro-romano/ [Data de consulta: 25.03.2021]

Fòrum de la Colònia - Ajuntament de Tarragona. Tarragona. https://www.tarragona.cat/patrimoni/museu-historia/monuments/el-forum-de-la-colonia [Data de consulta: 20.06.2021]

Fòrum de la Colònia. Tarraco 360. https://www.tarraco360.com/the-colonys-forum/?lang=ca [Data de consulta: 09.09.2021]

Fòrum provincial. Cervantes virtual. http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae/tarraco/visita/visita_fprovincial.htm [Data de consulta: 08.09.2021]

Fòrum Provincial. Pretori - Ajuntament de Tarragona. Tarragona. https://www.tarragona.cat/patrimoni/museu-historia/monuments/el-forum-provincial [Data de consulta: 08.09.2021]

Fòrum provincial de Tarraco. Xtec. http://www.xtec.cat/~sgiralt/labyrinthus/roma/urbs/tarraco5.htm [Data de consulta: 08.09.2021]

Historia del anfiteatro romano. Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Historia_del_anfiteatro_romano [Data de consulta: 04.08.2021]

Jordi Tresserras: «Tarraco pasa justito el chequeo de la Unesco». Diari de Tarragona. https://www.diaridetarragona.com/tarragona/Jordi-Tesserras-Tarraco-pasa-justito-el-chequeo-de-la-Unesco-20210724-0027.html [Data de consulta: 16.11.2021]

La UNESCO declara Tarragona Patrimoni de la Humanitat. El Nacional. https://www.elnacional.cat/ca/efemerides/unesco-declara-tarragona-patrimoni-humanitat_561138_102.html [Data de consulta: 16.11.2021]

La Via Augusta. Sapiens. https://www.sapiens.cat/temes/europa/la-via-augusta_15651_102.html [Data de consulta: 06.09.2021]

Las partes del teatro romano y ejemplos en España. Mi viaje. https://miviaje.com/las-partes-del-teatro-romano-y-ejemplos-en-espana/ [Data de consulta: 28.07.2021]

Las calzadas romanas: el origen de nuestras carreteras. Limes. http://www.limes.cat/las-calzadas-romanas-el-origen-de-nuestras-carreteras/. [Data de consulta: 17.08.2021]

Les muralles. Cervantes virtual. http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae/tarraco/visita/visita_muralles.htm [Data de consulta: 17.07.2021]

Muralla Serviana. Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Muralla_Serviana. [Data de consulta: 11.03.2021]

Murallas Servianas. Urbipedia. https://www.urbipedia.org/hoja/Murallas_Servianas. [Data de consulta: 25.06.2021]

Muralles - Ajuntament de Tarragona. Tarragona. https://www.tarragona.cat/patrimoni/museu-historia/monuments/les-muralles [Data de consulta: 03.11.2021]

Milario. Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Miliario. [Data de consulta: 17.08.2021]

Panteó de Roma. Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Pante%C3%B3_de_Roma#El_pronaos [Data de consulta: 08.08.2021]

Panteón de Roma. En Roma. https://www.enroma.com/panteon-roma/

[Data de consulta: 08.08.2021]

Panteón de Agripa de Roma. Rome Museum. https://www.rome-museum.com/es/panteon-roma.php [Data de consulta: 08.08.2021]

Panteón de Agripa. Disfruta Roma. https://www.disfrutaroma.com/panteon [Data de consulta: 08.08.2021]

Patrimoni Mundial - Ajuntament de Tarragona. Tarragona. https://www.tarragona.cat/patrimoni/patrimoni-mundial [Data de consulta: 16.11.2021]

Plini el Vell. Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Plini_el_Vell. [Data de consulta: 04.08.2021]

ROMA: Foro di Cesare. Cervantes Virtual. http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae/roma/fimperial/fcesare.htm [Data de consulta: 09.08.2021]

Tarragona. Barcelona. https://www.barcelona.com/es/guia_ciudad/cataluna/costa_dorada/tarragona [Data de consulta: 16.11.2021]

Tarragona Patrimoni de la Humanitat. Cervantes virtual. http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae/tarraco/visita/visita_aqueducte.htm [Data de consulta: 01.09.2021]

Teatre. Cervantes virtual. http://www.cervantesvirtual.com/bib/portal/simulacraromae/tarraco/visita/visita_teatre.htm [Data de consulta: 12.07.2021]

Teatro di Marcello. Turismo Roma. https://www.turismoroma.it/it/luoghi/teatro-di-marcello [Data de consulta: 28.07.2021]

TEATRO TARRAGONA. Tarraconensis. http://www.tarraconensis.com/Tarraco/teatrotarraco.html [Data de consulta: 09.06.2021]

TEMPLO DE AUGUSTO (TARRAGONA) - TEMPLOS ROMANOS EN HISPANIA. Templos romanos en Hispania. https://templosromanosenhispania.wordpress.com/2016/05/07/templo-de-augusto-tarragona/ [Data de consulta: 11.07.2021]

Templo de Augusto (Tarragona). Wikipedia. https://es.wikipedia.org/wiki/Templo_de_Augusto_(Tarragona) [Data de consulta: 11.07.2021]

TEMPLO ROMANO » La representación del culto a dioses y emperadores. Cultura10. https://www.cultura10.org/romana/templo/ [Data de consulta: 25.03.2021]

Via Augusta: la calzada de Hispania. Lugares con historia. https://www.lugaresconhistoria.com/via-augusta-cataluna-comunidad-valenciana-murcia-y-andalucia [Data de consulta: 06.09.2021]

Via Augusta. Wikipedia. https://ca.wikipedia.org/wiki/Via_Augusta [Data de consulta: 06.09.2021]

VII. ANNEXOS

ANNEX I: Muralles

Figura 1. i Figura 2. Restes de la Muralla Serviana a l'estació de Termini.

ANNEX II: Aqüeductes

Figura 3. Part d'uns dels 11 aqüeductes de Roma, l'*Aqua Anio Vetus.* Està situat al costat de l'estació de Termini.

ANNEX III: Fòrum romà

Figura 4. Restes del Temple Venus Genetrix al Fòrum de Cèsar.

Figura 5. Restes del Temple de Mart Ultor al Fòrum d'August.

Figura 6. Part del mur que separava el Fòrum d'August del barri popular de Subura.

Figura 7. Restes del Temple de la Pau.

Figura 8. Columna de Trajà situada al costat de l'actual *Il Monumento o Il Vittoriano.*

Figura 9. Imatge de la Columna de Trajà on es veu la narració de l'acció imperial en la guerra contra els Dacis.

Figura 10. Mercats Trajans al Fòrum de Trajà.

Figura 11. Basílica Ulpia situada al Fòrum de Trajà.

Figura 12. Restes del Temple de Vesta al conjunt arqueològic del *Fori Imperiali.*

Figura 13. Casa de les Vestals situada darrere del temple dedicat a aquestes.

Figura 14. Arc de Tit situat als pendents del Palatí.

Figura 15. Inscripció de l'Arc de tit on posa *"SENATUS POPULUSQUE ROMANUS, DIVO TITO DIVI VESPASIANI F(ILIO), VESPASIANO AUGUSTO", que* significa "El senat i el poble de Roma al diví Tit, fill del diví Vespasià, Vespasianus Augustus."

ANNEX IV: Temple

Figura 16. Panteó de Roma.

Figura 17. Cúpula del Panteó de Roma. Imatge feta desde la part superior del *Il Monumento o Il Vittoriano.*

Figura 18. i Figura 19. Columnes del Panteó de Roma. En la segona imatge es veu l'estil corinti de les columnes del Panteó de Roma.

Figura 20. Inscripció del Panteó de Roma on es pot llegir "*M.AGRIPPA.L.F.COS.TERTIVM.FECIT",* que significa "Marc Agripa, fill de Luci, cònsol per tercera vegada, (el) va construir".

ANNEX V: Circ

Figura 21. Imatge panoràmica del Circ Màxim feta desde la Domus Flaviana, al turó Palatí de Roma.

Figura 22. Úniques restes de les grades del Circ Màxim.

Figura 23. *Spina* del Circ Màxim.

ANNEX VI: Teatre

Figura 24. Façana del Teatre de Marcel.

Figura 25. Arcades del Teatre de Marcel.

ANNEX VII: Amfiteatre

Figura 26. Imatge del Colosseu.

Figura 27. Imatge on es veuen els diferents materials fets servir per la construcció del Colosseu.

Figura 28. Imatge feta desde dins del Colosseu. Es veu l'arena i la porta Porta Libitinaria.

Figura 29. Imatge feta desde dins del Colosseu. Es veu l'arena i la porta Porta Triumphalis.

ANNEX VIII: Via Augusta

Figura 30. Maqueta de l'Arc de Berà, té lloc a l'Antiga Audiència de Tarragona.

ANNEX IX: Muralles

Figura 31 i Figura 32. Dues imatges de la muralla de Tarragona.

Figura 33. Estàtua d'August de Prima Porta situada al Passeig Arqueològic.

ANNEX X: Aqüeducte

Figura 34. Aqüeducte de les Ferreres.

Figura 35. *Specus* de l'Aqüeducte de les Ferreres.

Figura 36. Pedra de l'aqüeducte.

ANNEX XI: Fòrums

Figura 37. Maqueta que representa el fòrum colonial de Tàrraco.

Figura 38. Dues columnes de la basílica del fòrum colonial.

Figura 39. Restes de la cúria de la colònia o *aedes augusti.*

Figura 40. Reconstrucció de dues *tabernae.*

Figura 41. Restes del temple capitolí de Tàrraco.

Figura 42. Maqueta que representa el fòrum provincial de Tàrraco.

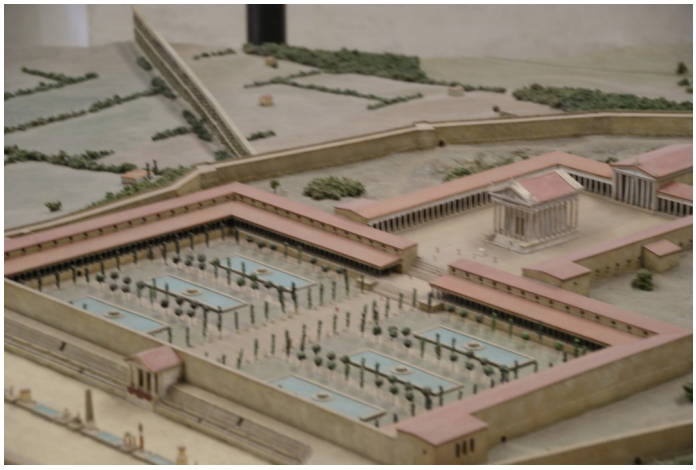

Figura 43. Restes del fòrum provincial a la plaça del Fòrum, a Tarragona.

ANNEX XII: Temple d'August

Figura 44. Maqueta que representa el recinte superior del fòrum provincial. Aquí es creu que es trobava el temple dedicat a August.

Figura 45. Imatge de la Catedral de Tarragona, situada on es creu que es trobava el temple d'August.

ANNEX XIII: Circ

Figura 46. Maqueta del circ romà de Tarraco.

Figura 47. *Praecintio.*

Figura 48. Restes de la graderia del circ.

Figura 49. Part de la graderia i de l'arena.

ANNEX XIV: Teatre

Figura 50. Maqueta del teatre de Tàrraco.

Figura 51. Estructura metàlica que representa com era el teatre abans.

ANNEX XV: Amfiteatre

Figura 52. Grades excavades de la roca.

Figura 53. Grades construïdes amb *opus caementicium.*

Figura 54. *Fossae.*

Figura 55. Inscripció més llarga d'Hispània, a la imatge es poden veure la lletra "S" i "M".

Figura 56. El *pulpitum,* on se situava la presidència dels jocs.

Figura 57. Imatge actual de l'amfiteatre, a l'arena es poden observar les dues estructures religioses construïdes posteriorment.

ANNEX XVI: Lèxic

- ***Scaenae**:* era una façana monumental de diversos pisos que servia de fons d'escenari.
- ***Orchestra**:* espai semicircular situat entre l'escenari i la graderia i era el lloc on es col·locaven els músics i cantaires que acompanyaven les representacions.
- ***Cavea**:* Graderia semicircular dels teatres, amfiteatres i circs, que es dividia verticalment en diferents seccions d'acord amb l'estatus social dels espectadors.
- **Arena**: Espai dels edificis d'espectacles, en concret de l'amfiteatre i del circ, on es feien els diversos jocs. Normalment estava delimitat per un podi que el separava de la cavea.
- **Auriga**: conductor dels carros de les carreres que es realitzaven al circ.
- **Basílica**: edifici públic situat, normalment, al fòrum de la ciutat i que tenia una funció polifacètica. Servia com a centre d'administració de justícia i també podia ser seu de la cúria o govern local.
- ***Opus caementicium**:* tècnica constructiva típicament romana semblant a la del formigó actual. Consistia a barrejar morter de calç amb pedres de petites dimensions i emplenar amb aquest material un encofrat prèviament construït. Aquesta tècnica permetia fer qualsevol tipus d'obra amb una gran solidesa. El seu acabat era prou i per això solia estar revestit d'estuc, marbre o pedra treballada.
- ***Opus signinum**:* Paviment o recobriment de paret d'època romana format per una barreja impermeable de calç, sorra i fragments de terrissa, de vegades amb decoració de tessel·les.